

DOMSTOLENS DOM (Tredje Afdeling)

22. september 2005 *

I sag C-221/03,

angående et traktatbrudssøgsmål i henhold til artikel 226 EF, anlagt den 22. maj 2003,

Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved G. Valero Jordana, som befuldmægtiget, bistået af avocats M. van der Woude og T. Chellingsworth, og med valgt adresse i Luxembourg,

sagsøger,

mod

Kongeriget Belgien, først ved A. Snoecx, derefter ved E. Dominkovits, som befuldmægtigede,

sagsøgt,

* Processprog: fransk.

har

DOMSTOLEN (Tredje Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, A. Rosas, og dommerne A. Borg Barthet, S. von Bahr, J. Malenovský og A. Ó Caoimh (refererende dommer),

generaladvokat: L.A. Geelhoed

justitssekretær: R. Grass,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 12. januar 2005,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 3. marts 2005,

afsagt følgende

Dom

- 1 Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber har i stævningen nedlagt påstand om, at det fastslås, at Kongeriget Belgien har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til Rådets direktiv 91/676/EØF af 12. december 1991 om beskyttelse af vand mod forurening forårsaget af nitrater, der stammer fra landbruget (EFT L 375, s. 1,

herefter »direktivet«), idet det ikke har vedtaget de nødvendige foranstaltninger for at foretage en fuldstændig og korrekt gennemførelse af direktivets artikel 3, stk. 1 og 2, og artikel 4, 5 og 10 i regionen Flandern samt af direktivets artikel 3, stk. 1 og 2, og artikel 5 i regionen Vallonien.

Retsforskrifter

Fællesskabsbestemmelser

- 2 Ifølge direktivets artikel 1 er dets formål at nedbringe vandforurening forårsaget eller fremkaldt af nitrater, der stammer fra landbruget, og at forebygge yderligere forurening af denne art.

- 3 Direktivets artikel 2, litra j), lyder:

»I dette direktiv forstås ved:

[...]

- j) »forurening«: direkte eller indirekte udledning i vandmiljøet af kvælstof-forbindelser, der stammer fra landbruget, med det resultat, at menneskers sundhed bringes i fare, levende ressourcer og vandøkosystemer skades, rekreative værdier forringes eller anden retmæssig anvendelse af vandet hindres.«

4 Direktivets artikel 3, stk. 1, 2, 4 og 5, bestemmer:

»1. Vand, der er berørt af forurening, og vand, der kan blive berørt af forurening, hvis der ikke træffes foranstaltninger i henhold til artikel 5, skal kortlægges af medlemsstaterne i overensstemmelse med kriterierne i bilag I.

2. Medlemsstaterne udpeger inden to år efter meddelelsen af dette direktiv som sårbare zoner alle kendte jordzoner på deres område, som bidrager til forureningen, og hvorfra der er afstrømning til vand, der er kortlagt i overensstemmelse med stk. 1. De underretter Kommissionen om denne oprindelige udpegelse inden seks måneder.

[...]

4. Medlemsstaterne skal efter behov og mindst hvert fjerde år tage listen over udpegede sårbare zoner op til fornyet overvejelse og om nødvendigt ændre eller supplere den for at tage hensyn til forandringer og faktorer, der ikke kunne forudses ved den tidligere udpegelse. De meddeler Kommissionen enhver ændring af eller tilføjelse til udpegelserne inden seks måneder.

5. Medlemsstaterne er fritaget for pligten til at kortlægge specifikke sårbare zoner, hvis de udarbejder og anvender de i artikel 5 omhandlede handlingsprogrammer i overensstemmelse med dette direktiv på hele deres nationale område.«

5 I henhold til direktivets artikel 4, stk. 1, litra a), skal medlemsstaterne, med henblik på for alt vand at skabe et generelt niveau for beskyttelse mod forurening, inden to år efter meddelelsen af direktivet udarbejde en kodeks eller kodekser for godt landmandskab, som følges af landbrugerne på et frivilligt grundlag, og som mindst skal indeholde bestemmelser om de i direktivets bilag II, afsnit A, nævnte punkter.

6 I direktivets artikel 5 bestemmes:

»1. Med henblik på gennemførelse af de i artikel 1 omhandlede målsætninger udarbejder medlemsstaterne inden to år efter den oprindelige udpegelse som omhandlet i artikel 3, stk. 2, eller inden et år efter enhver senere udpegelse som omhandlet i artikel 3, stk. 4, handlingsprogrammer for de udpegede sårbare zoner.

[...]

3. I handlingsprogrammerne skal der tages hensyn til:

a) de foreliggende videnskabelige og tekniske data, hovedsagelig om kvælstof-tilførsler fra henholdsvis landbrugsvirksomhed og andre kilder

b) miljøbetingelserne i de relevante zoner i den pågældende medlemsstat.

4. Handlingsprogrammerne skal gennemføres inden fire år efter deres udarbejdelse og skal bestå af følgende bindende foranstaltninger:

- a) foranstaltningerne i bilag III

- b) de foranstaltninger, som medlemsstaterne har foreskrevet i den eller de kodekser for godt landmandskab[, der er udarbejdet i overensstemmelse med artikel 4, bortset fra dem,] der er overflødiggjort af foranstaltningerne i bilag III.

5. Medlemsstaterne træffer inden for rammerne af handlingsprogrammerne desuden de supplerende foranstaltninger eller skærpede foranstaltninger, som de anser for nødvendige, hvis det allerede fra starten eller på baggrund af de erfaringer, der indhøstes i forbindelse med handlingsprogrammernes gennemførelse, viser sig, at foranstaltningerne i stk. 4 ikke er tilstrækkelige til at nå de mål, der er fastsat i artikel 1. Ved udvælgelsen af disse foranstaltninger tager medlemsstaterne hensyn til, om de er effektive og rentable i forhold til andre mulige forebyggende foranstaltninger.

[...]«

7 Direktivets artikel 10 har følgende ordlyd:

»1. Medlemsstaterne forelægger for den fireårsperiode, der følger efter meddelelsen af dette direktiv, og for hver efterfølgende fireårsperiode Kommissionen en rapport med de oplysninger, der er omhandlet i bilag V.

2. Rapporter i henhold til denne artikel skal forelægges for Kommissionen inden seks måneder efter udløbet af den periode, de vedrører.«

8 Direktivets bilag I vedrørende kriterierne for kortlægning af de i direktivets artikel 3, stk. 1, omhandlede zoner fastsætter følgende i afsnit A:

»Ved kortlægning af vand som omhandlet i artikel 3, stk. 1, lægges bl.a. følgende kriterier til grund:

- 1) hvorvidt det ferske overfladevand, især overfladevand, der bruges eller er beregnet til at blive brugt til indvinding af drikkevand, indeholder en højere nitratkoncentration end den, der er fastsat i direktiv 75/440/EØF, eller kan komme til at indeholde en sådan højere nitratkoncentration, hvis der ikke træffes foranstaltninger i henhold til artikel 5
- 2) hvorvidt grundvandet indeholder mere end 50 mg nitrat pr. liter, eller kan komme til at indeholde mere end 50 mg nitrat pr. liter, hvis der ikke træffes foranstaltninger i henhold til artikel 5
- 3) hvorvidt naturlige ferskvandssøer, andre ferskvandszoner, flodmundinger, kystvand og havvand er eutrofieret eller i nær fremtid kan blive eutrofieret, hvis der ikke træffes foranstaltninger i henhold til artikel 5.«

- 9 Direktivets bilag II, A, med overskriften »Kodeks(er) for godt landmandskab« lyder:

»En kodeks eller kodekser for godt landmandskab, der har til formål at nedbringe nitratforureningen, og som tager hensyn til vilkårene i Fællesskabets forskellige zoner, bør indeholde bestemmelser om følgende punkter, for så vidt de er relevante:

- 1) perioder, hvor tilførsel af gødning til jorden er uhensigtsmæssig
- 2) tilførsel af gødning på stejle skråninger
- 3) tilførsel af gødning til vandmættede, oversvømmede, frosne eller snedækkede jorder
- 4) betingelserne for tilførsel af gødning til jorden nær vandløb

[...]«

10 Direktivets bilag III med overskriften »Foranstaltninger, der skal medtages i de i artikel 5, stk. 4, litra a), omhandlede handlingsprogrammer«, har følgende indhold:

»1. Foranstaltningerne skal omfatte regler vedrørende:

- 1) perioder, hvor tilførsel af visse typer gødning til jorden er forbudt

- 2) kapaciteten i anlæg til opbevaring af husdyrgødning; denne kapacitet skal være større end den, der er påkrævet til opbevaring i den længste periode, hvor tilførsel til jorden i den sårbare zone er forbudt, medmindre det over for de kompetente myndigheder kan godtgøres, at enhver overskydende mængde husdyrgødning ud over den faktiske opbevaringskapacitet vil kunne bortskaffes på en måde, der ikke er til skade for miljøet

- 3) en begrænsning af tilførsel af gødning til jorden, der er i overensstemmelse med godt landmandskab, og som tager hensyn til de særlige forhold i de pågældende sårbare zoner, især:
 - a) jordbundsforholdene, jordtypen og arealets hældning

 - b) klimatiske forhold, nedbør og kunstvanding

c) jordens anvendelse og dyrkningsmetoder, herunder vekseldrift,

og skal bygge på ligevægt mellem:

i) afgrødens forventede kvælstofbehov

og

ii) kvælstoftilførslen til afgrøden fra jorden og fra gødskning svarende til:

— mængden af kvælstof i jorden på det tidspunkt, hvor afgrødens behov herfor stiger væsentligt (resterende mængder sidst på vinteren)

— kvælstoftilførslen via nettomineralisering af jordens reserver af organisk kvælstof

— tilførsel af kvælstofforbindelser fra husdyrgødning

— tilførsel af kvælstofforbindelser fra kunstgødning og anden gødning.

2. Disse foranstaltninger skal sikre, at den mængde husdyrgødning, som tilføres jorden hvert år, herunder fra dyrene selv, ikke overstiger en vis mængde pr. hektar for hver bedrift eller hvert husdyrbrug.

Den fastsatte mængde pr. hektar skal være den mængde husdyrgødning, som indeholder 170 kg N. Dog kan medlemsstaterne:

- a) under det første fireårige handlingsprogram tillade en mængde husdyrgødning, som indeholder op til 210 kg N
- b) under og efter det første fireårige handlingsprogram fastsætte andre mængder end dem, der er fastsat ovenfor. Disse mængder skal fastsættes således, at de ikke hindrer opfyldelsen af de formål, der er angivet i artikel 1, og der skal ligge objektive kriterier til grund for dem, f.eks:

— lang vækstsæson

— afgrøder, der optager meget kvælstof

— højt nedbørsoverskud i den sårbare zone

— jordbund med usædvanlig høj denitrifikationsevne.

Hvis en medlemsstat tillader andre mængder i henhold til dette litra b), underretter den Kommissionen, som undersøger medlemsstatens begrundelse herfor efter fremgangsmåden i artikel 9.

[...]«

11 Direktivets bilag V, som har overskriften »Oplysninger, der skal findes i de i artikel 10 omhandlede rapporter«, indeholder følgende liste:

»1. En redegørelse for de forebyggende foranstaltninger, der er truffet i henhold til artikel 4.

2. Et kort, der viser følgende:

a) vand, der er kortlagt i henhold til artikel 3, stk. 1, og bilag I, idet det for hvert vandområde oplyses, hvilke af kriterierne i bilag I der er anvendt med henblik på kortlægningen

- b) hvor de udpegede sårbare zoner ligger, idet der skelnes mellem eksisterende zoner og zoner, som er udpeget siden sidste rapport.
3. En sammenfatning af resultaterne af den i artikel 6 omhandlede overvågning, herunder en redegørelse for de betragtninger, som førte til udpegelsen af hver enkelt sårbar zone eller til en ændring af eller tilføjelse til listen over udpegede sårbare zoner.
4. En sammenfatning af de handlingsprogrammer, der er udarbejdet i henhold til artikel 5, herunder navnlig:
- a) de foranstaltninger, der kræves i henhold til artikel 5, stk. 4, litra a) og b)
- b) de oplysninger, der kræves i henhold til bilag III, punkt 4
- c) supplerende eller skærpede foranstaltninger, der er truffet i henhold til artikel 5, stk. 5
- d) en sammenfatning af resultaterne af de overvågningsprogrammer, som gennemføres i henhold til artikel 5, stk. 6

e) medlemsstaternes vurderinger af, inden for hvilken frist det vand, der er kortlagt i henhold til artikel 3, stk. 1, sandsynligvis vil kunne forventes at opfylde målsætningerne i handlingsprogrammet, sammen med en angivelse af den usikkerhedsgrad, der er indbygget i disse vurderinger.«

- 12 Ifølge direktivets artikel 12, stk. 1, skulle medlemsstaterne sætte de nødvendige love og administrative bestemmelser i kraft for at efterkomme direktivet inden to år fra dets meddelelse samt underrette Kommissionen derom straks.
- 13 Det fremgår af en fodnote til artikel 12, stk. 1, at direktivet blev meddelt medlemsstaterne den 19. december 1991.

Nationale bestemmelser

- 14 Gennemførelsen af direktivet henhører under de forskellige regioner i Kongeriget Belgien samt under de belgiske forbundsmyndigheder for så vidt angår kystvand og havvand.

Regionen Flandern

- 15 Hovedteksten i den flamske lovgivning om gennemførelse af direktivet er dekret af 23. januar 1991 om beskyttelse af miljøet mod forurening fra gødning (*Moniteur belge* af 28.2.1991), som ændret ved dekret af 11. maj 1999 om ændring af dekret af

23. januar 1991 om beskyttelse af miljøet mod forurening fra gødning og om ændring af dekret af 28. juni 1985 om økologisk godkendelse (*Moniteur belge* af 20.8.1999, s. 30 995, herefter »gødningsdekretet«).

16 Gødningsdekretets artikel 15-15c fastlægger de kriterier, på grundlag af hvilke regionen Flandern afgrænser de sårbare zoner i henhold til flamsk lovgivning, idet der sondres mellem fire kategorier, nemlig:

- vandmæssigt sårbare zoner (gødningsdekretets artikel 15, stk. 2-7)

- landbrugszoner af økologisk betydning (gødningsdekretets artikel 15a)

- sårbare naturzoner (gødningsdekretets artikel 15b, stk. 2) og

- fosfatmættede zoner (gødningsdekretets artikel 15c, stk. 2).

17 Det fremgår af den belgiske regerings duplik, at det alene er de vandmæssigt sårbare zoner, som er blevet udpeget i henhold til direktivet, hvilket ikke er blevet bestridt under retsmødet.

- 18 Gødningsdekretets artikel 15, stk. 2 og 4, fastsætter, at den flamske regering udpeger vandmæssigt sårbare zoner. I dette øjemed tager det hensyn til flere af de i direktivets bilag I anførte kriterier.
- 19 I dekretets artikel 15, stk. 6, hedder det først, at »følgende vandmæssigt sårbare zoner er blevet udpeget i overensstemmelse med [denne artikels] stk. 2-5«, og herefter opregnes tre kategorier af sårbare zoner, nemlig:
- vandopsamlingszoner samt grundvandsbeskyttelseszoner af type I, II og III, afgrænset i henhold til dekret af 24. januar 1984 om foranstaltninger til forvaltning af grundvandet.
 - sub-hydrografiske bassiner med overfladevand bestemt til drikkevandsproduktion, afgrænset i henhold til lov af 26. marts 1971 om beskyttelse af overfladevand mod forurening, og
 - nitratfølsomme jordzoner, hvor det er nødvendigt med strengere normer, som fastsat af den flamske regering, og afgrænset i henhold til dekret af 24. januar 1984.
- 20 Den konkrete udpegning af vandmæssigt sårbare zoner er gengivet i artikel 2, 6, 9 og 10 i den flamske regerings bekendtgørelse af 31. marts 2000 om fastsættelse af restriktioner for de zoner, som er omhandlet i artikel 13a, 15, 15a, 15c, 15d og 17 i dekret af 23. januar 1991 om beskyttelse af miljøet mod forurening fra gødning

(*Moniteur belge* af 26.4.2000, s. 13 199) og i de regler, som dekretet henviser til. Ifølge bekendtgørelsens artikel 20 »træder [denne] i kraft den 1. januar 2000«.

- 21 Der er blevet udpeget supplerende vandmæssigt sårbare zoner ved den flamske regerings bekendtgørelse af 14. juni 2002 om undersøgelse, evaluering og supplerende af vandmæssigt sårbare zoner som omhandlet i artikel 15, stk. 3, 4 og 5, i dekret af 23. januar 1991 om beskyttelse af miljøet mod forurening fra gødning (*Moniteur belge* af 17.7.2002, s. 32 340).
- 22 Der er fastsat regler om tilførsel af gødning til jorden i gødningsdekretets artikel 17. Navnlige dekretets artikel 17, stk. 1, 2 og 7, fastlægger de perioder, hvor det er forbudt at tilføre visse typer gødning til agerjord. Artikel 17 blev indsat i gødningsdekretet ved artikel 23 i dekret af 11. maj 1999.
- 23 De flamske bestemmelser om anlæg til opbevaring af husdyrgødning er fastsat i artikel 5.9.2.3, stk. 1, i bekendtgørelse af 1. juni 1995 om fastsættelse af generelle og sektorbestemte regler på miljøbeskyttelsesområdet, benævnt »Vlarem II« (*Moniteur belge* af 31.7.1995, herefter »Vlarem II«). Vlarem II er blevet ændret flere gange, bl.a. ved bekendtgørelse af 19. september 2003 om ændring af den flamske regerings bekendtgørelse af 6. februar 1991 om økologisk godkendelse og om ændring af den flamske regerings bekendtgørelse af 1. juni 1995 om fastsættelse af generelle og sektorbestemte regler på miljøbeskyttelsesområdet (»*Moniteur belge*« af 10.10.2003, s. 49 393).

Regionen Vallonien

- 24 Artikel 3 i den vallonske regerings bekendtgørelse af 5. maj 1994 om beskyttelse af vand mod forurening forårsaget af nitrater, der stammer fra landbruget (*Moniteur belge* af 28.6.1994), bestemmer, at vedkommende minister i regionen Vallonien udpeger sårbare zoner i regionen i henhold til de i bekendtgørelsens artikel 4 fastsatte kriterier. Disse kriterier stammer fra bilag I til direktivet.
- 25 Artikel 6 i bekendtgørelsen af 5. maj 1994 bestemmer, at vedkommende minister senest den 19. december 1995 fastsætter bindende handlingsprogrammer for sårbare zoner.
- 26 Artikel 6 og 7 i bekendtgørelse af 5. maj 1994 angiver, hvilke foranstaltninger der skal være fastsat i handlingsprogrammerne.
- 27 Artikel 3 i hver af de to ministerielle bekendtgørelser af 28. juli 1994, der udpeger »la nappe de sables bruxelliens« henholdsvis »la nappe du Crétacé de Hesbaye« som sårbare zoner (*Moniteur belge* af 31.12.1994 og 4.1.1995), bestemmer, at forvaltningen udarbejder et handlingsprogram for den udpegede sårbare zone inden den 19. december 1995, fra hvilken dato handlingsprogrammet har bindende virkning. Bestemmelsen gengiver bl.a. de foranstaltninger vedrørende handlingsprogrammer, som er omhandlet i artikel 6 og 7 i bekendtgørelsen af 5. maj 1994.
- 28 Ved den vallonske regerings bekendtgørelse af 10. oktober 2002 om bæredygtig forvaltning af kvælstof i landbruget (*Moniteur belge* af 29.11.2002, s. 54 075) er der fastsat et handlingsprogram for de sårbare zoner, som er udpeget i regionen Vallonien.

Sagens faktiske omstændigheder og den administrative procedure

- 29 Denne sag angår to traktatbrudsprocedurer vedrørende gennemførelse af direktivet i belgisk ret; sag 94/2239 og sag 97/4750.
- 30 I traktatbrudsprocedure 94/2239 fremsendte Kommissionen en åbningskrivelse dateret den 18. maj 1995 til Kongeriget Belgien samt en supplerende åbningskrivelse dateret den 28. oktober 1997. Efter at have gennemgået Kongeriget Belgiens svarskrivelser, fremsendte Kommissionen den 23. november 1998 en begrundet udtalelse, hvori den opfordrede Kongeriget Belgien til at træffe de nødvendige foranstaltninger for at efterkomme denne inden for en frist på to måneder fra meddelelsen af udtalelsen. I den begrundede udtalelse har Kommissionen konkluderet, at Kongeriget Belgien ikke har truffet de nødvendige foranstaltninger til gennemførelse af direktivets artikel 3, stk. 2, samt artikel 4, 5, 6 og 12. Hvad nærmere angår direktivets artikel 3, stk. 2, artikel 5 (vedrørende regionen Flandern og hovedstadsregionen Bruxelles) og artikel 6 har Kommissionen henvist til traktatbrudsprocedure 97/4750.
- 31 I traktatbrudsprocedure 97/4750 fremsendte Kommissionen en åbningskrivelse, dateret den 28. oktober 1995, til Kongeriget Belgien, hvori den redegør for en række klagepunkter svarende til dem, der er anført i sag 94/2239. I åbningskrivelsen har Kommissionen konkluderet, at Kongeriget Belgien ikke har truffet de nødvendige foranstaltninger til gennemførelse af direktivets artikel 3, 5, 6, 10 og 12. De belgiske myndigheder besvarede åbningskrivelsen med en række forskellige skrivelser vedrørende regionen Flandern, regionen Vallonien og hovedstadsregionen Bruxelles. Den 9. november 1999 fremsatte Kommissionen en begrundet udtalelse, hvori den hævdede, at direktivets artikel 3, 5, 6, 10 og 12 var blevet tilsidesat, og opfordrede Kongeriget Belgien til at træffe de nødvendige foranstaltninger for at efterkomme denne inden for en frist på to måneder fra meddelelsen af udtalelsen.

- 32 Det fremgår af Kommissionens stævning, at den belgiske regering ved skrivelse af 23. december 1999 anmodede om en måneds udsættelse af fristen for at besvare den begrundede udtalelse af 9. november 1999. Under retsmødet har Kommissionen bekræftet, at den ikke bevilligede en sådan udsættelse.
- 33 Da Kommissionen ikke fandt de belgiske myndigheders svar på de begrundede udtalelser vedrørende regionerne Flandern og Vallonien tilfredsstillende, besluttede den at anlægge denne sag.

Formaliteten

- 34 Indledningsvis bemærkes, at Domstolen ifølge procesreglementets artikel 92, stk. 2, til enhver tid af egen drift kan efterprøve, om sagen skal afvises ud fra ufravigelige procesforudsætninger (jf. dom af 10.5.2001, sag C-152/98, Kommissionen mod Nederlandene, Sml. I, s. 3463, præmis 22).
- 35 Kommissionen har i stævningen oplyst, at den har taget hensyn til de regler, som blev vedtaget efter udløbet af fristerne i de to traktatbrudsprocedurer, som er omhandlet i denne sag, således at Domstolen kan se, at de rejste problemstillinger fortsat er relevante på nuværende tidspunkt. Som Kommissionen har bekræftet under retsmødet, vedrører flere af de argumenter, som Kommissionen har anført i stævningen, således lovændringer, som fandt sted efter udløbet af fristen i de begrundede udtalelser.

- 36 Herved bemærkes, at ifølge fast retspraksis har den administrative procedure til formål at give den berørte medlemsstat lejlighed til dels at opfylde sine fællesskabsretlige forpligtelser, dels virkningsfuldt at tage til genmæle over for Kommissionens klagepunkter (dommen i sagen Kommissionen mod Nederlandene, præmis 23).
- 37 Det følger ligeledes af fast retspraksis, at forskriftsmæssigheden af denne forudgående administrative procedure udgør en med traktaten tilsigtet væsentlig garanti, ikke blot med henblik på at beskytte den pågældende medlemsstats rettigheder, men også med henblik på at sikre, at en eventuel efterfølgende retssag har en klart afgrænset tvist som genstand. Den kontradiktoriske procedure for Domstolen kan nemlig kun efter en forskriftsmæssig administrativ procedure gøre det muligt for Domstolen at afgøre, om medlemsstaten faktisk har undladt at opfylde de forpligtelser, som Kommissionen påstår er tilsidesat (jf. dom af 9.11.1999, sag C-365/97, Kommissionen mod Italien, Sml. I, s. 7773, præmis 35, og af 10.4.2003, sag C-392/99, Kommissionen mod Portugal, Sml. I, s. 3373, præmis 133).
- 38 Genstanden for et søgsmål i henhold til artikel 226 EF fastlægges følgelig under den administrative procedure i henhold til denne traktatbestemmelse. Stævningen kan derfor ikke støttes på andre klagepunkter end dem, der er nævnt i den begrundede udtalelse (jf. i denne retning dom af 11.7.1984, sag 51/83, Kommissionen mod Italien, Sml. s. 2793, præmis 4, og dommen i sagen Kommissionen mod Nederlandene, præmis 23).
- 39 Dette krav kan imidlertid ikke indebære, at der under alle omstændigheder skal være fuldstændig overensstemmelse mellem de nationale bestemmelser, der omtales i den begrundede udtalelse, og dem, der nævnes i stævningen. Såfremt der er gennemført ændringer i lovgivningen mellem disse to led i proceduren, er det således tilstrækkeligt, at den ordning, der er indført gennem den lovgivning, der er påtalt under den administrative procedure, som helhed er blevet opretholdt i kraft af de nye bestemmelser, som medlemsstaten har udstedt efter den begrundede udtalelse, og som anfægtes under sagen (jf. dom af 1.12.1965, sag 45/64, Kommissionen mod Italien, Sml. 1965-1968, s. 129, org.ref.: Rec. s. 1057, af 5.7.1990, sag C-42/89, Kommissionen mod Belgien, Sml. I, s. 2821, af 17.11.1992, sag C-105/91, Kommissionen mod Grækenland, Sml. I, s. 5871, præmis 13, og af 10.9.1996, sag C-11/95, Kommissionen mod Belgien, Sml. I, s. 4115, præmis 74).

- 40 Domstolen har endvidere fastslået, at en sag kan antages til realitetsbehandling, såfremt den vedrører nye nationale foranstaltninger, der indfører undtagelser i den ordning, som er omhandlet i den begrundede udtalelse, og som dermed delvis afhjælper det påståede traktatbrud. Hvis ikke man anerkendte, at sagen kan realitetsbehandles i et sådant tilfælde, ville en medlemsstat have mulighed for at hindre en traktatbrudssag ved at foretage mindre lovændringer, hver gang der blev fremsat en begrundet udtalelse, samtidig med at den i øvrigt opretholdt de kritiserede bestemmelser (jf. dom af 1.2.2005, sag C-203/03, Kommissionen mod Østrig, Sml. I, s. 935, præmis 30).
- 41 Dette ville derimod ikke være tilfældet, såfremt der blev fremsat nye klagepunkter i forhold til klagepunkterne i den begrundede udtalelse, og såfremt disse vedrørte nationale foranstaltninger vedtaget efter den begrundede udtalelse med henblik på at afhjælpe klagepunkterne i den begrundede udtalelse.
- 42 Henset til ovennævnte retspraksis skal det herefter for hvert af stævningens klagepunkter undersøges, om dette kan antages til realitetsbehandling gennem en stillingtagen til, i hvilket omfang Domstolen kan tage hensyn til det pågældende klagepunkt.

Realiteten

- 43 Kommissionen har til støtte for sit søgsmål i det væsentlige anført fire klagepunkter om tilsidesættelse af direktivets artikel 3, stk. 1 og 2, samt artikel 4, 5 og 10. Klagepunkterne er nærmere bestemt følgende:
- manglende kortlægning af vand, der er eller kan blive forurennet (direktivets artikel 3, stk. 1, sammenholdt med direktivets bilag I), samt ukorrekt og ufuldstændig udpegning af sårbare zoner (direktivets artikel 3, stk. 2, sammenholdt med direktivets bilag I)

- mangler i den flamske kodeks for godt landmandskab (direktivets artikel 4 sammenholdt med direktivets bilag II)

- mangler i handlingsprogrammerne for regionen Flandern og for regionen Vallonien (direktivets artikel 5, sammenholdt med direktivets bilag III) og

- den af regionen Flandern indgivne rapport til Kommissionen er mangelfuld (direktivets artikel 10, sammenholdt med direktivets bilag V).

Klagepunktet om tilsidesættelse af direktivets artikel 3, sammenholdt med direktivets bilag I

Parternes argumenter

- Regionen Flandern

⁴⁴ Kommissionen har gjort gældende, at Kongeriget Belgien ikke i overensstemmelse med direktivets artikel 3, stk. 1, har kortlagt vand, der er eller kan blive forurenede, såfremt der ikke træffes de i direktivets artikel 5 fastsatte foranstaltninger.

- 45 Ifølge Kommissionen skal kortlægning af vand og udpegning af sårbare zoner i henhold til direktivets artikel 3, stk. 1 og 2, ske i overensstemmelse med den fremgangsmåde, der er fastsat i denne bestemmelse. Fremgangsmåden omfatter to obligatoriske faser. Først skal medlemsstaterne kortlægge vand, der er eller kan blive forurenet, og herefter skal de på grundlag af det således kortlagte vand udpege sårbare zoner. Ifølge Kommissionen har regionen Flandern undladt den første fase, der er beskrevet i direktivets artikel 3, stk. 1, idet den straks påbegyndte udpegningen af sårbare zoner.
- 46 Endvidere har Kommissionen anført, at gødningsdekretets artikel 15, stk. 4, kun giver de flamske myndigheder bemyndigelse til at kortlægge vand, der er eller kan blive forurenet, og til at udpege sårbare zoner. En sådan bemyndigelse er ikke tilstrækkelig til gennemførelse og iværksættelse af direktivet. Først ved bekendtgørelse af 31. marts 2000 blev der foretaget en virksom udpegning af sårbare zoner i regionen Flandern.
- 47 Selv om regionen Flandern har udpeget flere sårbare zoner ved bekendtgørelse af 31. marts 2000, er denne udpegning, ifølge Kommissionen, i øvrigt ikke i overensstemmelse med direktivets artikel 3, stk. 2. Dels er fremgangsmåden i denne bestemmelse ikke blevet overholdt. Dels er der ikke fuldt ud blevet taget hensyn til de kriterier, som fastsættes i denne bestemmelse, hvilket har haft til konsekvens, at de sårbare zoner, som er udpeget i regionen Flandern, ikke har en tilstrækkelig stor overflade.
- 48 Desuden har Kommissionen anført, at den ikke har modtaget nogen underretning om bekendtgørelsen af 14. juni 2002, der, som hævdet, skulle udpege supplerende sårbare zoner.

49 Endelig er den udpegning af sårbare zoner, som er foretaget ved denne bekendtgørelse, ikke i overensstemmelse med fremgangsmåden og kriterierne i direktivets artikel 3, sammenholdt med direktivets bilag I. Det fremgår således, at det vand, der ved denne bekendtgørelse er kortlagt som vand, der er eller kan blive forurenet, ikke blev kortlagt i overensstemmelse med direktivets artikel 3, stk. 1, hvilket har haft til konsekvens, at bekendtgørelsens udpegning af sårbare zoner er blevet foretaget på grundlag af en ukorrekt og ufuldstændig kortlægning af de pågældende vandområder.

50 Den belgiske regering har ikke bestridt, at regionen Flandern ikke har kortlagt vand, der er eller kan blive forurenet, inden for fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999. Regeringen har imidlertid anført, at efter vedtagelsen af bekendtgørelsen af 14. juni 2002 er vand, der er eller kan blive forurenet, på regionen Flanderns område blevet kortlagt. Regeringen har medgivet, at nævnte region i denne bekendtgørelse har udpeget sårbare zoner uden forudgående at have foretaget en udtrykkelig kortlægning af vand, der er eller kan blive forurenet, men begrunder denne fremgangsmåde med, at de to faser i direktivets artikel 3 udgør et hele.

51 Desuden har regeringen ikke bestridt, at indtil vedtagelsen af bekendtgørelsen af 14. juni 2002 var alene de områder, som er bestemt til vandopsamling, eller som kan blive det, blevet kortlagt som sårbare zoner. Regeringen finder dog, at eftersom der er truffet en række strenge foranstaltninger over for »landbrugszoner af økologisk betydning«, »sårbare naturzoner« og »fosfatmættede zoner«, er formålet med direktivet, som omhandlet i dettes artikel 1, blevet opfyldt.

— Regionen Vallonien

- 52 Kommissionen har gjort gældende, at kortlægningen af vand, der er, eller kan blive forurenet, samt udpegningen af sårbare zoner kun vedrører en del af regionen Valloniens område, og er blevet foretaget for sent.
- 53 I denne forbindelse har Kommissionen henvist til en rapport af 20. september 1996, som den har fået tilsendt i overensstemmelse med direktivets artikel 10, og hvoraf det fremgår, at man i »le pays de Herve«, »Comines-Warneton-kommune« og »Condroz« på rapportens udfærdigelsestidspunkt stadig foretog undersøgelser. Ifølge Kommissionen skulle disse tre områder have været udpeget som sårbare zoner senest den 20. december 1993. Den 19. marts 2002 blev kommunerne »Comines-Warneton« og »Sud namurois« (en del af Condroz) udpeget som sårbare zoner. Den vestlige del af »Sud namurois«, dvs. området »mellem Sambre og Meuse« blev imidlertid kun delvis udpeget som sårbar zone, selv om det fremgik af en af Kommissionen fremlagt rapport udarbejdet af konsulentfirmaet Environmental Resources Management fra februar 2000, med overskriften »Verification of vulnerable zones identified under the nitrate directive and sensitive areas identified under the urban waste water treatment directive« (herefter »ERM-rapporten«), at nitratbelastningen var lige så høj der som i den østlige del. Desuden var »le pays de Herve« på stævningstidspunktet endnu ikke blevet udpeget som sårbar zone.
- 54 Endelig har Kommissionen anført, at der er blevet udpeget en utilstrækkelig del af området ved Crétace de Hesbaye som sårbar zone, idet den vestlige del ifølge rapporten også skulle have været udpeget.

- 55 Kommissionen har tillige gjort gældende, at de vallonske myndigheder i strid med direktivets artikel 3 ikke har taget hensyn til eutrofieringen af kystvand og havvand ved kortlægningen af vand, der er eller kan blive berørt af forurening, og ved udpegningen af sårbare zoner. Kommissionen har understreget, at den belgiske regering selv havde oplyst de udvalg, som havde til opgave at iværksætte Oslo-konventionen af 1972 om forhindring af havforurening og Paris-konventionen af 1974 om forhindring af landbaseret havforurening, om eutrofieringsproblemerne langs den belgiske kyst og Escauts flodmunding. Da belgisk kystvand og havvand er eutrofieret på grund af tilførslen af næringsstoffer ført med af vand, der er forurenet af nitrat fra landbrugsvirksomhed, skulle de kompetente regionale myndigheder have udpeget de områder i regionen Vallonien, hvorfra der er afstrømning til Nordsøen, og som bidrager til denne forurening.
- 56 Den belgiske regering har bestridt, at udpegningen af sårbare zoner med afløb til det vallonske grundvand skete for sent, idet den har anført, at listen over sårbare zoner derimod er blevet revideret og suppleret i overensstemmelse med direktivets artikel 3, stk. 4. Samtidig har regeringen dog oplyst, at den har taget Kommissionens argumenter på dette punkt til efterretning, samt anmodet om, at det arbejde, der er blevet udført siden 1999, bliver taget i betragtning.
- 57 Den belgiske regering har ikke bestridt, at kystvandet og havvandet er eutrofieret, men finder, at de zoner, der er beliggende i regionen Vallonien, hvorfra der er afstrømning hertil, og som bidrager til forureningen, ikke skal udpeges som sårbare zoner, eftersom eutrofieringen og nitratindholdet i regionen Valloniens vandløb er stærkt påvirket af husholdninger og industri. Regeringen har herved også påberåbt sig, at det vallonske landbrugs bidrag til Nordsøens eutrofiering er lille, og at regionen har vedtaget »de nødvendige foranstaltninger til inddæmning af denne lille del«.

Domstolens bemærkninger

— Regionen Flandern

- 58 Indledningsvis bemærkes, at bekendtgørelsen af 14. juni 2002, som en stor del af Kommissionens første klagepunkt drejer sig om, blev vedtaget efter fristerne i de begrundede udtalelser. Da Kommissionen som en del af sit første klagepunkt har foreholdt Kongeriget Belgien supplerende traktatbrud i forhold til klagepunkterne i den begrundede udtalelse af 9. november 1999, skal denne del følgelig afvises af de i denne doms præmis 34-42 anførte grunde.
- 59 Endvidere fremgår det af sagen, at selv om regionen Flandern, som Kommissionen har anført, konkret har udpeget sårbare zoner før udstedelsen af bekendtgørelsen af 14. juni 2002, skete denne konkrete udpegning først ved udstedelsen af bekendtgørelsen af 31. marts 2000, dvs. efter fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999.
- 60 I denne forbindelse bemærkes, at selv om bekendtgørelsen af 31. marts 2000 ganske vist var gældende med tilbagevirkende kraft fra den 1. januar 2000, dvs. før fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999, må det ikke desto mindre lægges til grund, at nævnte bekendtgørelse ikke var blevet udstedt på datoen for fristens udløb. Det kan ikke tiltrædes, at den omstændighed, at en medlemsstat vedtager love og administrative bestemmelser efter udløbet af den frist, Kommissionen har fastsat i den begrundede udtalelse, kan udgøre en gennemførelsesforanstaltning, som Domstolen skal tage i betragtning ved vurderingen af, om der denne dato foreligger et traktatbrud, alene fordi disse foranstaltninger har tilbagevirkende kraft, da man ellers risikerer, at medlemsstaterne omgår traktatbrudsproceduren i henhold til artikel 226 EF. Følgelig kan der i denne traktatbrudssag ikke tages hensyn til bestemmelserne i bekendtgørelsen af 31. marts 2000.

- 61 Heraf følger endvidere, at Domstolen af de i denne doms præmis 34-42 anførte grunde ikke kan tage hensyn til de af Kommissionens klagepunkter, som særligt vedrører bekendtgørelsen af 31. marts 2000.
- 62 Under disse omstændigheder skal der kun tages stilling til søgsmålet i det omfang, det vedrører tiden, før fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 udløb.
- 63 Det fremgår af sagen, at udpegningen af sårbare zoner i henhold til direktivet ved udløbet af denne frist blev reguleret af gødningsdekretets artikel 15, stk. 2-6. Den belgiske regering er i medfør af artikel 15, stk. 2 og 4, bemyndiget til at udpege vandmæssigt sårbare zoner på grundlag af flere kriterier, der stammer fra direktivets bilag I. Desuden opregner dekretets artikel 15, stk. 6, tre kategorier af sårbare zoner, som er gengivet i denne doms præmis 19. Som Kommissionen har gjort opmærksom på, befinder alle disse tre typer af zoner sig i vandopsamlingsområder, hvorfra der er eller kan blive afstrømning.
- 64 I denne forbindelse bemærkes, at Domstolen allerede har fastslået, at det følger af direktivets artikel 3, stk. 1 og 2, sammenholdt med bilag I til direktivet, at medlemsstaterne bl.a. skal opfylde følgende forpligtelser:
- ikke kun kortlægge drikkevand, men alt fersk overfladevand og grundvand, der indeholder mere end 50 mg nitrat pr. liter, eller kan komme til at indeholde mere end 50 mg nitrat pr. liter, som vand, der er berørt af forurening, eller vand, der kan blive berørt af forurening, hvis der ikke træffes foranstaltninger i henhold til direktivets artikel 5, og

- udpege som sårbare zoner alle kendte jordområder på deres område, som bidrager til forureningen, og hvorfra der er afstrømning til vand, der er kortlagt som berørt af forurening, eller som kan blive berørt af forurening i overensstemmelse med direktivets artikel 3, stk. 1, eller vælge at udarbejde og anvende de i direktivets artikel 5 omhandlede handlingsprogrammer på hele deres nationale område (jf. i denne retning dom af 2.10.2003, sag C-322/00, Kommissionen mod Nederlandene, Sml. I, s. 11267, præmis 34).

- 65 Det følger heraf, at en bemyndigelse til at kortlægge vand, der er eller kan blive forurennet, samt til at udpege sårbare zoner, som omhandlet i gødningsdekretets artikel 15, ikke er tilstrækkelig til at gennemføre og iværksætte direktivet. Som det fremgår af ordlyden af direktivets artikel 3, stk. 1 og 2, er dels kortlægning af vand, der er berørt af forurening, og vand, der kan blive berørt af forurening, hvis der ikke træffes foranstaltninger i henhold til artikel 5, dels udpegning af sårbare zoner på grundlag af det således kortlagte vand, nemlig to adskilte forpligtelser, der hver især konkret skal opfyldes.
- 66 Det må imidlertid konstateres, at regionen Flandern ved udløbet af fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 ikke havde kortlagt vand, der var eller som kunne blive forurennet, hvis der ikke blev truffet foranstaltninger i henhold til direktivets artikel 5, hvilket den belgiske regering ikke har bestridt.
- 67 Desuden bemærkes, at den belgiske regering heller ikke har bestridt, at det, da fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 udløb, kun var zoner, som var eller kunne blive bestemt til opsamling af vand, der var reguleret i den relevante

flamske lovgivning. De zoner, som ikke er omfattet af gødningsdekretets artikel 15, stk. 6, men som ifølge direktivets artikel 3, stk. 2, har afstrømning til vand, som man har fastlagt er eller risikerer at blive berørt af forurening, bliver følgelig vilkårligt og ukorrekt udelukket fra direktivets anvendelsesområde. Som generaladvokaten med rette har anført i punkt 56 i forslaget til afgørelse, er denne situation i sig selv uforenelig med direktivet.

- 68 Hvad angår regionen Flandern må det under disse omstændigheder fastslås, at Kommissionens første klagepunkt kan tiltrædes, i det omfang det vedrører situationen i denne region, da fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 udløb.

— Regionen Vallonien

- 69 Indledningsvis bemærkes, at den udpegning af sårbare zoner, som regionen Vallonien foretog den 19. marts 2002, og som Kommissionen har gjort gældende mangler udpegning af området mellem »Sambre og Meuse« som sårbar zone, skete efter, at fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 udløb. Af de i denne doms præmis 34-42 anførte grunde kan Domstolen følgelig ikke tiltræde dette argument.
- 70 Desuden har Kommissionen ganske vist gjort gældende, at regionen Vallonien har udpeget en utilstrækkelig del af området Crétacé de Hesbaye. Imidlertid er dette klagepunkt ikke blevet anført i nogen af de begrundede udtalelser.

- 71 Da Kommissionen således med denne del af klagepunktet gør et traktatbrud gældende over for Kongeriget Belgien, som ikke fremgår af de begrundede udtalelser, skal denne del af klagepunktet afvises af de i denne doms præmis 34-42 anførte grunde.
- 72 Hvad angår situationen i regionen Vallonien, da fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 udløb, vedrører Kommissionens klagepunkt dels grundvandet, dels det belgiske kystvand og havvand.
- 73 Hvad for det første angår grundvandet bemærkes, at som det fremgår af denne doms præmis 64, følger det af direktivets artikel 3, stk. 1, sammenholdt med bilag I til direktivet, at medlemsstaterne skal kortlægge fersk overfladevand og grundvand, der indeholder mere end 50 mg nitrat pr. liter, eller kan komme til at indeholde mere end 50 mg nitrat pr. liter, som vand, der er berørt af forurening, eller vand, der kan blive berørt af forurening, hvis der ikke træffes foranstaltninger i henhold til direktivets artikel 5. Endvidere skal de i henhold til direktivets artikel 3, stk. 2, udpege sårbare zoner på grundlag af det i overensstemmelse med direktivets artikel 3, stk. 1, kortlagte vand, medmindre de vælger at udarbejde og anvende de i direktivets artikel 5 omhandlede handlingsprogrammer på hele deres nationale område.
- 74 Det fremgår af sagen, at den procedure, der blev iværksat i 1994 i regionen Vallonien, med henblik på at kortlægge vand, og herefter udpege sårbare zoner, var utilstrækkelig i visse områder, nemlig i le pays de Herve, Condroz og i Comines-Warneton kommune.

- 75 Det fremgår navnlig af regionen Valloniens svar på åbningskrivelsen af 28. oktober 1998, at der ifølge undersøgelser foretaget efter den indledende vallonske undersøgelse fra 1994 er blevet konstateret store overskridelser af den pågældende tærskel på 50 mg nitrat pr. liter i disse områder, hvilket viser, at en større del af regionen Valloniens område skulle have været udpeget som sårbar zone i henhold til direktivets artikel 3, stk. 2. I le pays de Herve er man således på mange opsamlingssteder nået over et nitratindhold på 50 mg. pr. liter, og områder uden en overskridelse af denne tærskel har vist sig at være sjældne. Endvidere har målingerne af nitratindholdet i Comines-Warneton kommune varieret mellem 63 og 92 mg/l, og i Condroz har visse målinger vist punktvis overskridelser af grænsen på 50 mg/l. I den samme svarskrivelse har regionen Vallonien oplyst, at der er meget forurenede i området »entre Sambre et Meuse« med målinger, som overstiger 50 mg/l.
- 76 Det er imidlertid ubestridt, at da fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 udløb, var disse tre områder ikke blevet udpeget som sårbare zoner.
- 77 Under disse omstændigheder må det konstateres, at Kongeriget Belgien ikke havde opfyldt sin forpligtelse til i henhold til direktivets artikel 3, stk. 1, at kortlægge alt grundvand som vand, der er berørt af forurening, eller vand, der kan blive berørt af forurening, og til i medfør af artikel 3, stk. 2, at udpege sårbare zoner, da fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 udløb.
- 78 Den belgiske regerings argumenter kan ikke føre til et andet resultat.

- 79 Den belgiske regerings argument om, at undersøgelserne af de pågældende områder endnu ikke var afsluttet, kan således ikke begrunde Kongeriget Belgiens tilsidesættelse af dets forpligtelser i henhold til direktivets artikel 3. Denne bestemmelses stk. 1 og 2 pålægger nemlig en forpligtelse til at kortlægge vand, der er berørt af forurening, eller vand, der kan blive berørt af forurening, hvis der ikke træffes foranstaltninger i henhold til direktivets artikel 5, og til at udpege alle de områder, der opfylder betingelserne i direktivets artikel 3, stk. 2, som sårbare zoner. Denne forpligtelse indebærer, at der indhentes de nødvendige oplysninger i dette øjemed.
- 80 Den belgiske regerings argument støttet på direktivets artikel 3, stk. 4, kan heller ikke tiltrædes. Denne bestemmelse vedrører udelukkende den situation, hvor en medlemsstat på ny undersøger og i givet fald ændrer eller supplerer den eksisterende liste over udpegede sårbare zoner for at tage hensyn til ændringer og faktorer, som ikke kunne forudsiges under den tidligere udpegning. Derimod vedrører den ikke den oprindelige procedure i henhold til direktivets artikel 3, som består i at kortlægge vand, der er eller kan blive forurennet, og herefter at udpege sårbare zoner på grundlag af det således kortlagte vand.
- 81 Hvad for det andet angår Kommissionens klagepunkter vedrørende det belgiske kystvand og havvand bemærkes for det første, at fjerde betragtning til direktivet udtrykkeligt nævner beskyttelse af Nordsøen.
- 82 Imidlertid må det konstateres, at den belgiske regering hverken har bestridt, at Nordsøen i almindelighed og det belgiske kystvand og havvand i særdeleshed er eutrofieret, eller at visse områder i regionen Vallonien har afstrømning til dette vand og bidrager til forureningen.
- 83 I svarskriftet har den belgiske regering gjort gældende, at sidstnævnte områder ikke skal udpeges som sårbare zoner, eftersom eutrofieringen og nitratindholdet i regionen Valloniens vandløb er stærkt påvirket af husholdninger og industri.

- 84 I denne forbindelse bemærkes, at som Domstolen allerede har fastslået, er det uforeneligt med direktivet at begrænse kortlægningen af det vand, der er berørt af forurening, til de tilfælde, hvor de nitrater, som stammer fra landbruget, i sig selv medfører en nitratkoncentration over 50 mg/l, da det udtrykkeligt er fastsat i direktivet, at der ved udarbejdelsen af handlingsprogrammerne i henhold til artikel 5 skal tages hensyn til såvel kvælstoftilførsler fra landbruget som fra andre kilder (jf. dom af 29.4.1999, sag C-293/97, Standley m.fl., Sml. I, s. 2603, præmis 31). Den omstændighed, at afløb fra husholdninger og industri tillige bidrager til nitratinholdet i det vallonske vand, kan derfor ikke i sig selv føre til, at direktivet ikke finder anvendelse.
- 85 Den belgiske regering har endvidere påberåbt sig, at det vallonske landbrugs bidrag til eutrofieringen af Nordsøen er lille.
- 86 I denne forbindelse bemærkes, at ifølge et dokument fremlagt af den belgiske regering bidrager det vallonske landbrug med ca. 19% af den samlede mængde kvælstof i Meuse-flodens afvandingsområde og med 17% af mængden i Escaut-flodens afvandingsområde, som er de to floder, der løber igennem regionen Vallonien, for herefter at udmunde i Nordsøen. Det må konstateres, at disse bidrag, selv om de er mindre end andre bidrag, på ingen måde er ubetydelige.
- 87 Det fremgår imidlertid af præmis 35 i dommen i sagen Stanley m.fl., at direktivet finder anvendelse, når udledningen af kvælstofforbindelser, der stammer fra landbruget, bidrager væsentligt til forureningen.

- 88 I øvrigt skyldes eutrofieringen af Nordsøen flere forskellige aktører, som, isoleret set, kun bidrager med en mindre del hver. At godtage den belgiske regerings argumentation ville således være i modstrid med et af de udtrykkelige formål med direktivet, nemlig beskyttelse af Nordsøen.
- 89 Følgelig kan dette argument ikke tiltrædes.
- 90 Den belgiske regering har tillige fremhævet en række foranstaltninger bestemt til at inddæmme regionen Valloniens bidrag til eutrofieringen af kystvand og havvand, herunder bl.a. Valloniens program for bæredygtig forvaltning af kvælstof i landbruget, samt andre såkaldte agro-miljøforanstaltninger.
- 91 Uden at det er nødvendigt undersøge disse foranstaltningers eventuelle fordelagtige indvirkning på vandforureningen, er det i denne forbindelse tilstrækkeligt at konstatere, at de ikke er af en sådan karakter, at de grundet deres indvirkning på eutrofieringen af det belgiske kystvand og havvand kan afhjælpe fraværet af enhver kortlægning af vand samt udpegning af sårbare zoner.
- 92 Under disse omstændigheder må det herefter konstateres, at de vallonske myndigheder i strid med direktivets artikel 3 ikke har taget hensyn til eutrofieringen af kystvand og havvand ved kortlægningen af vand, der er eller kan blive berørt af forurening, og ved udpegningen af sårbare zoner i regionen Vallonien. Som generaladvokaten har anført i punkt 31 i forslaget til afgørelse, indebærer enhver konstatering af, at regionernes iværksættelse af direktivet er forsinket eller utilstrækkelig, at Kongeriget Belgien har tilsidesat sine forpligtelser.
- 93 Herefter må det, som Kommissionen har gjort gældende, konstateres, dels at kortlægningen af vand samt udpegningen af sårbare zoner kun vedrørte en del af

regionen Valloniens område, dels at der i dette øjemed ikke blev taget hensyn til kystvand og havvand.

- 94 Når henses til det ovenfor anførte, må det konkluderes, at for så vidt som det kan antages til realitetsbehandling, må Kommissionens klagepunkt om tilsidesættelse af direktivets artikel 3, sammenholdt med direktivets bilag I, tiltrædes både hvad angår regionen Flandern og regionen Vallonien.

Klagepunktet om tilsidesættelse af direktivets artikel 4, sammenholdt med direktivets bilag II

Parternes argumenter

- 95 Kommissionen har gjort gældende, at som det fremgår af den flamske lovgivning, navnlig gødningsdekretet, har Kongeriget Belgien i den flamske kodeks for godt landmandskab ikke medtaget de elementer, som kræves efter direktivets bilag II, nemlig

— perioder, hvor tilførsel af gødning til jorden er uhensigtsmæssig

— forskrifter med betingelser for tilførsel af gødning på stejle skråninger

- 99 Hvad endelig angår klagepunktets fjerde led vedrørende forskrifter om tilførsel af gødning nær vandløb finder Kommissionen, at en afstand på fem meter fra den øvre vandløbsbred, som fastsat ved gødningsdekretets artikel 17, stk. 1, nr. 7, ikke er tilstrækkeligt til at opnå det i direktivets artikel 1 anførte formål.
- 100 Den belgiske regering har gjort gældende, at foranstaltningerne i gødningsdekretets artikel 17, dvs. det væsentlige af den flamske kodeks for godt landmandskab, gælder for hele det flamske område og indeholder de elementer, som er nødvendige ifølge direktivets bilag II. Forpligtelserne i henhold til artikel 17 er blevet meddelt landmændene i en brochure fra december 2000, og der er blevet afholdt adskillige informationsmøder i hele regionen Flandern.
- 101 Med hensyn til de perioder, hvor tilførsel af gødning er u hensigtsmæssig, finder den belgiske regering, at tilførsel af kunstgødning hele året, »når der er tale om tildækket agerjord«, ikke indebærer en signifikant risiko for tab af kvælstof til vandet. Drivhusejere (tildækket agerjord) anvender kun kunstgødning i vækstperioden. Med hensyn til mæg og kunstgødning »indeholdende kvælstof i en sådan form, at kun en begrænset del af den samlede mængde kvælstof siver ud det pågældende gødningsår«, har den belgiske regering henvist til de ændringer af den flamske lovgivning, som blev foretaget den 15. marts 2002 og den 28. marts 2003.
- 102 Hvad angår betingelserne for tilførsel af gødning på stejle skrån timer har den belgiske regering henvist til gødningsdekretets artikel 17, stk. 4, nr. 1, som bestemmer, at »ved tilførsel skal enhver udvaskning af gødning undgås«. Regeringen finder, at det under disse omstændigheder må anses for overflødig, og for overflødig lovgivning, derudover at fastsætte særlige konkrete forskrifter om tilførsel af gødning til jord på stejle skrån timer.

- 103 Over for Kommissionens kritik af, at betingelserne for tilførsel af gødning til vandmættede, oversvømmede, frosne eller snedækkede jorder i henhold til den flamske lovgivning kun omfatter agerjord, har den belgiske regering gjort gældende, at som det fremgår af gødningsdekretets artikel 2, nr. 2, dækker udtrykket »agerjord« (»cultuurgrond« i dekretets nederlandske affattelse) alle typer jord bestemt til landbrug, uanset hvilken planteart der er tale om.
- 104 Med hensyn til spørgsmålet om forskrifter vedrørende tilførsel af gødning nær vandløb har den belgiske regering henvist til, at direktivet ikke indeholder nogen særlig angivelse af, hvilken afstand fra vandløb der skal overholdes for at undgå forurening. Regeringen finder, at en afstand på fem meter er tilstrækkelig for at opnå formålet i direktivets artikel 1.

Domstolens bemærkninger

- 105 Indledningsvis bemærkes, at da dette klagepunkt udelukkende er blevet fremført i forbindelse med traktatbrudsprocedure 94/2239, er det den frist, som Kongeriget Belgien blev pålagt i den begrundede udtalelse af 23. november 1998, der er relevant ved vurderingen af, om der foreligger den hævdede tilsidesættelse af direktivets artikel 4, sammenholdt med direktivets bilag II.
- 106 Det fremgår af sagen, at de belgiske myndigheder i et svar af 19. februar 1999 på den begrundede udtalelse af 23. november 1998 har indrømmet, at de fire elementer, som Kommissionen har påberåbt sig til støtte for nærværende klagepunkt, ikke indgik i den flamske kodeks for godt landmandskab. De belgiske myndigheder oplyste desuden, at den flamske lovgivning vil blive ændret inden for den nærmeste fremtid.

- 107 Den belgiske regering har ganske vist i sine indlæg for Domstolen bestridt, at dette klagepunkt er berettiget, og henviser i denne forbindelse til specifikke bestemmelser i gødningsdekretets artikel 17. Det må imidlertid konstateres, at som det fremgår af denne doms præmis 22, blev disse bestemmelser indført ved dekret af 11. maj 1999, hvilket ikke blev vedtaget, før fristen i den begrundede udtalelse af 23. november 1998 udløb.
- 108 Herefter er det uforholdent at tage stilling til, om disse bestemmelser i gødningsdekretets artikel 17, således som den belgiske regering har hævdet, er en korrekt gennemførelse af forpligtelserne i direktivets bilag III. Efter Domstolens faste praksis skal spørgsmålet om, hvorvidt der foreligger traktatbrud, nemlig vurderes på baggrund af forholdene, som de var ved udløbet af fristen i den begrundede udtalelse, og ændringer af forholdene i tiden derefter kan ikke tages i betragtning af Domstolen (jf. bl.a. dom af 25.5.2000, sag C-384/97, Kommissionen mod Grækenland, Sml. I, s. 3823, præmis 35).
- 109 Følgelig kan dette klagepunkt tiltrædes.

Klagepunktet om tilsidesættelse af direktivets artikel 5, sammenholdt med direktivets bilag III

Parternes argumenter

— Regionen Flandern

- 110 Med dette klagepunkt har Kommissionen gjort gældende, at det flamske handlingsprogram, der består af forskellige bestemmelser i den flamske lovgivning, bl.a.

gødningsdekretet og Vlare II, dels ikke anvendes fuldt ud i alle sårbare zoner, som regionen Flandern har udpeget, dels på flere punkter ikke opfylder kravene i direktivets artikel 5, sammenholdt med direktivets bilag III, for så vidt angår:

- de perioder, hvor tilførsel af visse typer gødning til jorden er forbudt

 - kapaciteten i anlæg til opbevaring af husdyrgødning

 - begrænsninger af tilførsel af gødning til jorden, som tager hensyn til de særlige forhold i den pågældende sårbare zone, og

 - den maksimale mængde husdyrgødning, som årligt må tilføres.
- 111 Kommissionen har nærmere præciseret disse mangler i det flamske handlingsprogram og har i denne forbindelse for det første gjort gældende, at det flamske handlingsprogram i bestemte sårbare zoner udpeget af regionen Flandern kun er blevet delvist gennemført. For eksempel anvendes normen for den maksimale årlige mængde gødning i direktivets bilag III, punkt 2 (170 kg kvælstof pr. hektar), ikke i de zoner, der betegnes som »landbrugszoner af økologisk betydning«, »sårbare naturzoner« og »fosfatmættede zoner«.
- 112 Endvidere har Kommissionen gjort gældende, at i henhold til gødningsdekretets artikel 17, stk. 7, finder forbuddet mod tilførsel af husdyrgødning i visse perioder af året ikke anvendelse på møg.

- 113 Hvad angår spørgsmålet om kapaciteten i anlæg til opbevaring af husdyrgødning finder Kommissionen ikke, at artikel 5.9.2.3, stk. 1, i V-lærem II overholder kravene i direktivets bilag III, punkt 1, nr. 2), eftersom denne bestemmelse alene kræver en mindste kapacitet for gylle og ikke for fast gødning.
- 114 Kommissionen har tillige gjort gældende, at der ved fastlæggelsen af den maksimale mængde gødning, som kan tilføres de sårbare zoner i regionen Flandern, ikke er taget hensyn til de kriterier, som er fastsat i direktivets bilag III, punkt 1, nr. 3), navnlig kriteriet vedrørende ligevægt mellem dels afgrødens forventede kvælstofbehov, dels kvælstoftilførslen til afgrøden fra jorden og fra gødskning. Ifølge Kommissionen er der i den flamske lovgivning navnlig ikke taget hensyn til kvælstoftilførslen til afgrøden fra jorden.
- 115 Endelig har Kommissionen gjort gældende, at, bortset fra i de vandmæssigt sårbare zoner er den mængde husdyrgødning, som kan tilføres årligt, ikke i overensstemmelse med kravene i direktivets bilag III, punkt 2.
- 116 Hvad angår reglen om en periode, hvor tilførsel af husdyrgødning til jorden er forbudt, finder den belgiske regering, at Kommissionens argument ikke længere er relevant efter udstedelsen af dekretet af 28. marts 2003 om ændring af dekretet af 23. januar 1991 om beskyttelse af miljøet mod forurening fra gødning (*Moniteur belge* af 8.5.2003, s. 24 953), hvorved der indføres en periode med forbud mod tilførsel af møg.
- 117 Med hensyn til kapaciteten i anlæg til opbevaring af husdyrgødning har den belgiske regering henvist til en ændring af V-lærem II, som blev indført ved bekendtgørelsen af 19. september 2003, og hvorefter der skal være en opbevaringskapacitet på tre måneder for møg og på seks måneder for anden fast gødning.

- 118 Den belgiske regering har bestridt, at regionen Flandern ikke har taget hensyn til kvælstoftilførslen til afgrøden fra jorden, da den fastsatte normer på området for begrænsning af gødningstilførsel. Regeringen finder, at Kommissionens kritikpunkt skyldes en misforståelse af et svar fra regionen Flandern til Kommissionen under den administrative procedure. Ifølge den belgiske regering har man i det videnskabelige grundlag, som regionen Flandern har baseret sig på, taget hensyn til reserverne i jorden, bl.a. det mineralske kvælstof, som befinder sig i jordprofilen, før plantevækstcyklussen begynder.
- 119 Hvad angår den maksimale mængde husdyrgødning, som årligt må tilføres i de sårbare zoner, har den belgiske regering oplyst i duplikken, at udpegningen af »sårbare naturzoner« og »landbrugszoner af økologisk betydning« ikke blev baseret på direktivets kriterier. Regeringen finder derfor ikke, at Kommissionens argumenter vedrørende disse zoner er relevante. Med hensyn til sårbare »fosfatmættede« zoner har den belgiske regering medgivet, at grænsen i direktivets bilag III, punkt 2, på 170 kg kvælstof pr. hektar pr. år ikke udtrykkeligt er blevet gentaget i den flamske lovgivning. Regeringen finder dog, at begrænsningen af fosfatholdig gødning til maksimalt 40 kg pr. hektar pr. år i disse zoner de facto begrænser det maksimale bidrag af kvælstof fra husdyrgødning til 170 kg pr. hektar pr. år.

— Regionen Vallonien

- 120 Kommissionen har gjort gældende, at regionen Valloniens handlingsprogram var blevet vedtaget for sent ved bekendtgørelsen af 10. oktober 2002, dvs. efter at fristen i de begrundede udtalelser udløb.
- 121 Endvidere har Kommissionen anført, at denne bekendtgørelse har visse mangler i forhold til kravene i direktivets artikel 5, sammenholdt med bilag II og bilag III til direktivet.

- 122 Den belgiske regering har taget Kommissionens argumenter til efterretning og finder, at det arbejde, der er blevet udført siden 1999, skal tages i betragtning, f.eks. Valloniens program for bæredygtig forvaltning af kvælstof i landbruget.

Domstolens bemærkninger

— Regionen Flandern

- 123 Det bemærkes, at dette klagepunkt kan antages til realitetsbehandling, i det omfang det vedrører situationen i regionen Flandern, da fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 udløb. Selv om Kommissionen i stævningen synes at antage, at bekendtgørelsen af 31. marts 2000 indeholder de regler, som udgør det flamske handlingsprogram, fremgår det af sagen, at Kommissionens klagepunkt vedrører det handlingsprogram, som er fastsat ved gødningsdekretets artikel 17 og Vlarem II. Den administrative procedure i sag 97/4750 vedrørte denne affattelse af det flamske handlingsprogram.
- 124 I det følgende skal der tages stilling til, om Kommissionens argumenter til støtte for klagepunktet kan tiltrædes.
- 125 Hvad angår argumentet om, at det flamske handlingsprogram ikke finder anvendelse i de såkaldte »landbrugszoner af økologisk betydning«, »sårbare naturzoner« og »fosfatmættede zoner«, må det konstateres, at, i modsætning hvad Kommissionen har anført, er disse zoner ikke blevet udpeget som sårbare zoner i direktivets forstand. Det fremgår nemlig af gældende flamsk lovgivning, navnlig gødningsdekretets artikel 15a, 15b og 15c, at i modsætning til det indtryk, den belgiske regering indledningsvis gav i sit svarskrift, er udpegningen af disse zoner ikke sket på grundlag af direktivets kriterier.

- 126 Da det flamske handlingsprogram, i modsætning til hvad Kommissionen har anført, faktisk fandt anvendelse på alle de zoner, som i regionen Flandern er udpeget som sårbare i direktivets forstand, kan denne del af Kommissionens klagepunkt ikke lægges til grund.
- 127 Det er korrekt, at den utilstrækkelige udpegning af sårbare zoner i regionen Flandern bevirker, at anvendelsesområdet for de relevante bestemmelser i direktivets bilag III indskrænkes tilsvarende. Som Kommissionen selv har indrømmet i retsmødet, er denne utilstrækkelige udpegning dog ikke en tilsidesættelse af direktivets artikel 5, sammenholdt med direktivets bilag III, men derimod en tilsidesættelse af direktivets artikel 5, sammenholdt med direktivets artikel 3, hvilket Kommissionen ikke har påberåbt sig i sagen.
- 128 Hvad angår direktivets bilag III, punkt 1, nr. 1), har den belgiske regering ikke bestridt, at forbuddet mod tilførsel af husdyrgødning i visse perioder af året ikke gjaldt for møg, da fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 udløb. Hvad i øvrigt angår den omstændighed, at dekretet af 28. marts 2003 som hævdet skulle indeholde et sådant forbud, er det tilstrækkeligt at bemærke, at ifølge den i denne doms præmis 108 nævnte faste praksis kan ændringer af forholdene efter udløbet af fristen i den begrundede udtalelse ikke tages i betragtning af Domstolen under en traktatbrudssag.
- 129 Regeringen har heller ikke bestridt, at regionen Flanderns lovgivning om kapaciteten i anlæg til opbevaring af husdyrgødning ved udløbet af nævnte frist ikke var i overensstemmelse med kravene i direktivets bilag III, punkt 1, nr. 2). Hvad i øvrigt angår den omstændighed, at Vlarem II, som ændret ved bekendtgørelsen af 19. september 2003, som hævdet allerede fra denne dato indførte en opbevaringskapacitet i overensstemmelse med direktivet, bemærkes atter, at ifølge den i denne

doms præmis 108 nævnte faste praksis, kan ændringer af forholdene efter udløbet af fristen i den begrundede udtalelse ikke tages i betragtning af Domstolen under en traktatbrudssag.

- 130 Hvad angår direktivets bilag III, punkt 1, nr. 3), har Domstolen allerede bemærket, at de foranstaltninger, der skal indgå i handlingsprogrammerne i medfør af direktivets artikel 5, stk. 4, litra a), sammenholdt med bilag III, punkt 1, nr. 3), skal indeholde regler om at begrænse tilførslen af gødning til jorden, som er baseret på ligevægt mellem afgrødens forventede kvælstofbehov og kvælstoftilførslen til afgrøden fra jorden og fra gødskning (jf. dommen af 2.10.2003 i sagen Kommissionen mod Nederlandene, præmis 71).
- 131 Det fremgår imidlertid af sagen, at man ved fastlæggelsen af normerne i den flamske lovgivning ikke har taget de reelle kvælstofreserver i jorden i betragtning. Ifølge et »videnskabeligt grundlag vedrørende gødningsnormer«, som var vedlagt regionen Flanderns svar af 24. december 1998 på åbningsskrivelsen af 28. oktober 1998, »tager normerne ikke hensyn til de reelle reserver i jorden«. Denne konstatering, som er ganske utvetydig, kan ikke drages i tvivl, fordi den belgiske regering har hævdet, at disse normer »forudsætter ligevægt mellem reserverne i jorden«, eftersom en sådan forudsætning på ingen måde er godtgjort.
- 132 Det må således konstateres, at der ved fastlæggelsen af den maksimale mængde gødning, der kan tilføres de sårbare zoner i regionen Flandern, ikke er blevet taget hensyn til de i direktivets bilag III, punkt 1, nr. 3), fastsatte kriterier, navnlig kriteriet vedrørende ligevægt mellem dels afgrødens forventede kvælstofbehov, dels kvælstoftilførslen til afgrøden fra jorden og fra gødskning.

- 133 Hvad angår direktivets bilag III, punkt 2, vedrørende den maksimale mængde husdyrgødning, som årligt må tilføres, bemærkes, at det fremgår af denne doms præmis 17 og 125, at de såkaldte »landbrugszoner af økologisk betydning«, »sårbare naturzoner« og »fosfatmættede zoner«, som regionen Flandern har udpeget, ikke er blevet udpeget som sårbare zoner i direktivets forstand. Det er imidlertid ubestridt, at den årlige begrænsning på 170 kg kvælstof pr. hektar ved udløbet af den relevante frist var overholdt for vandmæssigt sårbare zoner, dvs. de eneste zoner, som i regionen Flandern var udpeget som sårbare zoner i henhold til direktivet. Kommissionens kritikpunkt, hvorefter denne begrænsning ikke fandt anvendelse i alle sårbare zoner i regionen Flandern, kan således ikke tiltrædes.
- 134 Henset til det ovenfor anførte må det konstateres, at bortset fra kritikpunktet om, at handlingsprogrammet for regionen Flandern, navnlig hvad angår den maksimale mængde husdyrgødning, som årligt kan tilføres i sårbare zoner, kun finder delvist anvendelse i regionen, kan Kommissionens klagepunkt om tilsidesættelse af direktivets artikel 5, sammenholdt med direktivets bilag III, tiltrædes, for så vidt som det vedrører situationen i regionen Flandern på den dato, hvor fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 udløb.

— Regionen Vallonien

- 135 Indledningsvis bemærkes, at bekendtgørelsen af 10. oktober 2002, som inddrages i flere af de specifikke kritikpunkter, Kommissionen har rejst i sagen, blev vedtaget efter udløbet af fristen i de begrundede udtalelser. De dele af klagepunktet, hvor Kommissionen har foreholdt Kongeriget Belgien yderligere traktatbrud i forhold til dem, som er omhandlet i den begrundede udtalelse, skal følgelig afvises under henvisning til den begrundelse, som er anført i denne doms præmis 34-42.

136 I øvrigt er det tilstrækkeligt at bemærke, at den belgiske regering ikke har bestridt, at det vallonske handlingsprogram blev vedtaget efter udløbet af fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999.

137 Under disse omstændigheder må det fastslås, at Kommissionens klagepunkt om tilsidesættelse af direktivets artikel 5, sammenholdt med direktivets bilag III, kan tiltrædes, i det omfang det vedrører situationen i regionen Flandern og i regionen Vallonien på den dato, hvor fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 udløb.

Klagepunktet om tilsidesættelse af direktivets artikel 10, sammenholdt med direktivets bilag V

138 I den rapport om regionen Flandern, som Kommissionen har modtaget i medfør af direktivets artikel 10, finder Kommissionen, at der mangler følgende:

- det i direktivets bilag V, punkt 2), litra a), omhandlede kort over vand kortlagt i henhold til direktivets artikel 3, stk. 1

- en sammenfatning af de overvågningsprogrammer, som gennemføres i henhold til direktivets artikel 6

- en sammenfatning af resultaterne af de overvågningsprogrammer, som gennemføres i henhold til direktivets artikel 5, stk. 6, og

- vurderinger af, inden for hvilken frist foranstaltningerne i handlingsprogrammet vil kunne forventes at få en virkning.

139 Den belgiske regering har ikke bestridt dette klagepunkt.

140 Under disse omstændigheder må det fastslås, at Kongeriget Belgien har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til direktivets artikel 10, idet den har fremsendt en ufuldstændig rapport til Kommissionen, som ikke er i overensstemmelse med denne bestemmelse.

141 Henset til samtlige de ovenfor anførte bemærkninger må det fastslås, at Kongeriget Belgien har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til direktivet:

- idet det i regionen Flandern ved udløbet af fristen i den begrundede udtalelse af 23. november 1998 ikke havde vedtaget de nødvendige foranstaltninger for at foretage en fuldstændig og korrekt gennemførelse af direktivets artikel 4, og ved udløbet af fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 ikke havde vedtaget de nødvendige foranstaltninger for at foretage en fuldstændig og korrekt gennemførelse af direktivets artikel 3, stk. 1 og 2, samt direktivets artikel 5 og 10, og
- idet det i regionen Vallonien ved udløbet af fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 ikke havde vedtaget de nødvendige foranstaltninger for at foretage en fuldstændig og korrekt gennemførelse af direktivets artikel 3, stk. 1 og 2, samt direktivets artikel 5.

142 Endvidere må det fastslås, at søgsmålet skal afvises, for så vidt som Kommissionen under dette har rejst nye klagepunkter i forhold til klagepunkterne i den begrundede udtalelse.

143 Den del af klagepunktet om tilsidesættelse af direktivets artikel 5, sammenholdt med direktivets bilag III, hvorefter regionen Flanderns handlingsprogram kun delvist anvendes i regionen, navnlig hvad angår den maksimale mængde husdyrgødning, som årligt kan tilføres i sårbare zoner, kan ikke tiltrædes.

Sagens omkostninger

144 I henhold til procesreglementets artikel 69, stk. 2, pålægges det den tabende part at betale sagens omkostninger, hvis der er nedlagt påstand herom.

145 I henhold til procesreglementets artikel 69, stk. 3, første afsnit, kan Domstolen fordele sagens omkostninger eller bestemme, at hver part skal bære sine egne omkostninger, bl.a. hvis hver af parterne henholdsvis taber eller vinder på et eller flere punkter.

146 I det foreliggende tilfælde må det konstateres, at Kommissionen har brugt en stor del af søgsmålet og de skriftlige indlæg på klagepunkter, som var nye i forhold til klagepunkterne i de begrundede udtalelser, selv om den udmærket var bekendt med,

at spørgsmålet om, hvorvidt der foreligger et traktatbrud i henhold til artikel 226 EF, skal vurderes ved udløbet af fristen i den begrundede udtalelse, hvilket Kommissionen har medgivet både i stævningen og under retsmødet. En sådan adfærd kan foranledige sagsøgte til at anvende ikke-ubetydelige ressourcer på at besvare supplerende klagepunkter i forhold til de klagepunkter, som var omfattet af den administrative procedure.

- ¹⁴⁷ På trods af denne omstændighed, og selv om en del af søgsmålet afvises, mens en del af det tredje klagepunkt bør forkastes, må det fastslås, at Kommissionens søgsmål i det væsentlige kan tages til følge.
- ¹⁴⁸ Under disse omstændigheder skal Kongeriget Belgien dømmes til at betale sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser udtaler og bestemmer Domstolen (Tredje Afdeling)

- 1) Kongeriget Belgien har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til Rådets direktiv 91/676/EØF af 12. december 1991 om beskyttelse af vand mod forurening forårsaget af nitrater, der stammer fra landbruget**

— idet det i regionen Flandern ved udløbet af fristen i den begrundede udtalelse af 23. november 1998 ikke havde vedtaget de nødvendige foranstaltninger for at foretage en fuldstændig og korrekt gennemførelse af direktivets artikel 4, og ved udløbet af fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 ikke havde vedtaget de nødvendige foranstaltninger for at foretage en fuldstændig og korrekt gennemførelse af direktivets artikel 3, stk. 1 og 2, samt direktivets artikel 5 og 10, og

- idet det i regionen Vallonien ved udløbet af fristen i den begrundede udtalelse af 9. november 1999 ikke havde vedtaget de nødvendige foranstaltninger for at foretage en fuldstændig og korrekt gennemførelse af direktivets artikel 3, stk. 1 og 2, samt direktivets artikel 5.
- 2) Søgsmålet afvises, for så vidt som Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber under dette har rejst nye klagepunkter i forhold til klagepunkterne i den begrundede udtalelse.
- 3) Den del af klagepunktet om tilsidesættelse af artikel 5 i direktiv 91/676, sammenholdt med direktivets bilag III, hvorefter regionen Flanderns handlingsprogram kun delvist anvendes i regionen, navnlig hvad angår den maksimale mængde husdyrgødning, som årligt kan tilføres i sårbare zoner, kan ikke tiltrædes.
- 4) Kongeriget Belgien betaler sagens omkostninger.

Underskrifter